

JEZUS, DE UNIEKE DRAGER VAN GODS GEEST

G.D.J. Dingemans¹

ABSTRACT

JEZUS, THE UNIQUE BEARER OF THE HOLY SPIRIT

Research of the “historical Jesus” has produced a considerable number of books and articles, but has not given us a reliable view on Jesus. Scholars do not get further than Jesus as a charismatic teacher. The “traditional Christ of the church” with the doctrine of the two natures causes many problems for modern man because of the old philosophic framework and its static character. In my opinion a linguistic analysis of the New Testament shows that the witnesses of Jesus were deeply impressed by the mystery of Jesus’ charismatic appearance, both during his lifetime and after his death. In his attitude, his words and activities they have experienced the real presence of God. For all of the authors of the New Testament the divine presence culminated in the experience of the Risen Lord. To express that mystery I plead for a kind of “pneuma-christology”: Jesus was born as a human being and he received the Holy Spirit as he was baptised by John the Baptist — as most of the Gospels tell us. Especially after his death and resurrection the Risen Lord works in the world as the Spirit of Christ. Christ is the human face of God. A pneumachristology is more dynamic than the doctrine of the two natures and gives more room for the idea that Jesus was a real man (*vere homo*). At the same time the experience is expressed that in him God himself (*vere Deus*) — in the shape of the Holy Spirit — was active in a complete and absolute way. In that way he was the unique Bearer of the Holy Spirit — in contrast with other bearers of the Spirit like prophets and apostles.

1. DE HISTORISCHE JEZUS

In de laatste eeuwen zijn wij steeds meer gefascineerd geraakt door de historische gestalte van Jezus. En in de laatste tijd vooral door de *mens* Jezus. Dat komt enerzijds, omdat wij als gevolg van de ontwikkelingen in de wetenschap onze hele levensvisie op *feiten* proberen te bouwen: we willen weten hoe de dingen feitelijk en dus historisch in elkaar zitten. We willen ook

¹ Prof. G.D.J. Dingemans, Universiteit Groningen; en Gastdocent, Departement Praktiese Teologie, Fakulteit Teologie, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein, Suid-Afrika.

precies weten, wie Jezus van Nazaret is geweest, wat hij heeft gezegd en gedaan en wat hij van zichzelf heeft gedacht. En anderzijds, omdat wij het geloof in metafysische werkelijkheden en vooral het geloof in een God die op een almachtige wijze de wereld bestuurt zijn kwijtgeraakt, voelen we ons meer aangesproken door de menselijke kant van Jezus en door het beeld van de lijdende Knecht. Er zijn in de schilderkunst van na de tweede wereldoorlog talloze — meestal afgrijselijke — voorbeelden van Jezus als representant van de lijdende mensheid. Het Groningse Instituut voor Liturgiewetenschap heeft er in de loop der jaren — in samenwerking met anderen — een lange reeks van studies en tentoonstellingen² aan gewijd. Ten slotte kwam de BBC in 2001 met het “ultieme beeld” van de historische Jezus: een mens met een verwilderde gelaatsuitdrukking, lijkend op iemand die juist ontsnapt is aan een ramp als in New York of Bagdad. En in navolging van Bonhoeffer³ en Moltmann⁴ zijn we ons als theologen ook meer en meer gaan concentreren op de gekruisigde mens Jezus. Het gaat daarbij om het beeld van een lijdende God die met ons mee gaat door het leven, met ons mee lijdt, en ten slotte aan deze wereld ten onder gaat — God is aanwezig in het lijden.

Er zijn echter enkele grote problemen. Het eerste is dat we van de “historische Jezus” maar bitter weinig met zekerheid kunnen zeggen. Sinds Albert Schweitzer⁵ en Rudolf Bultmann⁶ heerst er onder nieuwtestamentici grote scepsis ten aanzien van onze beelden van Jezus “zoals Hij werkelijk geweest moet zijn”. De meeste Jezusbeelden blijken projecties te zijn van onze eigen verlangens en inzichten. Ook moderne onderzoekers komen niet veel verder dan de constatering dat Jezus het beste getekend kan worden als een *profeet* in de traditie van het Oude Testament (E.P. Sanders,⁷ C.J. Den Heyer⁸). Een profeet die zichzelf heeft gezien als een door God geroepene,

2 Naast kleine tentoonstellingen in het Theologische Instituut in Groningen waren er de grote tentoonstellingen: *Ecce Homo* in 1987-1988; *Jezus is boos* in 1995 en *Eeuwig kwetsbaar* in 1998.

3 Dietrich Bonhoeffer, *Widerstand und Ergebung, Briefe und Aufzeichnungen aus der Haft*, vooral de brief van 16 juli 1944, waarin hij zegt dat de wereld “mondig” is geworden en dat “God zich op het kruis uit de wereld heeft laten dringen”.

4 Jürgen Moltmann, *Der gekreuzigte Gott*, Kaiserverlag 1972.

5 Albert Schweitzer, *Leben-Jesu-Forschung*, 1906.

6 Bij Rudolf Bultmann wordt het historische opgenomen in een eschatologisch perspectief. Zie zijn *History and Eschatology*, Gifford Lectures van 1955, Edinburgh 1957.

7 E.P. Sanders, *Jesus and Judaism*, London/Philadelphia 1985.

8 C.J. den Heyer, *De messiaanse weg*, Kampen 1991, *Een Joodse Jezus — de Christus der kerken*, Kampen 1992.

die de boodschap van Israël op een universele wijze heeft vertaald voor de wereldgeschiedenis. In Nederland is dit laatste standpunt met kracht verdedigd in een geruchtmakend boek van H. Kuitert, *Jezus' nalatenschap van het christendom*.⁹ De meeste onderzoekers komen uit op Jezus als leraar,¹⁰ maar hij wordt ook getekend als een "revolutionair", een "eschatologische mysticus", een "charismatische wonderdoener" of als een "op tragische wijze mislukte moraalprediker". Er bestaat geen eensgezindheid over de karakterisering van de historische figuur van Jezus.

En daarmee kom ik op een tweede probleem: De auteurs die zich beroepen op de historische Jezus ontlenuen hun materiaal vooral aan de synoptische evangeliën en maken nauwelijks of geen gebruik van de indringende getuigenissen van Paulus en Johannes. En ze houden zich helemaal niet bezig met de vraag, hoe het komt, dat er zoveel mensen in de eerste eeuwen van onze jaartelling en daarna in de Middeleeuwen in Europa en in de zeventiende en achttiende eeuw in Amerika zo door de figuur van Jezus zijn geraakt dat het hun hele bestaan in een nieuw perspectief heeft gezet. Er moet toch meer aan de hand zijn geweest dan dat een grote profeet de boodschap van de Tora heeft geuniversaliseerd. De getuigenissen van de bijbelschrijvers spreken een andere taal. En wat te denken van een onmachtige God, die zich van het wereldtoneel heeft laten verdrijven? Dat is toch niet de boodschap waarmee de eerste christenen de wereld zijn ingetrokken! Een theologie van de historische Jezus valt wel heel "mager" uit en doet m.i. ernstig tekort aan het getuigenis van de nieuwtestamentische schrijvers.

2. DE CHRISTUS VAN DE KERK

Het is duidelijk, dat de christelijke kerk niet de historische Jezus maar de interpretaties van zijn persoon, van zijn woorden en daden in de geschriften van het Nieuwe Testament als canoniek heeft beschouwd. De kerk heeft er door de eeuwen heen aan vastgehouden, dat Jezus niet alleen een mens is geweest zoals wij, maar dat hij de "Christus" of zelfs de "Zoon van God" genoemd moet worden, die het menselijke vlees heeft aangenomen. Of nog preciezer: In Jezus is God zelf onder ons komen wonen en heeft een nieuwe, verzoenende en bevrijdende impuls veroorzaakt in het leven van mensen en volken. Die boodschap heeft niet alleen de wereld van de eerste eeuwen van onze jaartelling en de Europese Middeleeuwen veroverd, maar geeft tot op de huidige dag aan talloze moderne mensen een ongelofelijke bezieling.

9 H. Kuitert, *Jezus' nalatenschap van het christendom*, Baarn 1998.

10 Bijvoorbeeld binnen de groep bijbelgeleerden, die regelmatig deelnemen aan het zogeheten *Jesus Seminar*.

Dat standpunt is onlangs in Nederland weer op zeer stellige wijze vertolkt door A. van de Beek.¹¹ Zijn uitgangspunt is, dat God zelf in Jezus in onze wereld is verschenen en dat hij de menselijke natuur heeft aangenomen. Of — met de woorden van de Romeinse bisschop Zephyrinus (198-217) — “ik ken één God: Christus Jezus en buiten Hem geen ander die geboren is en geleden heeft”. Of in de woorden van Luther: “Ich will von keinen anderen Gott wissen denn allein von dem, der am Kreuze gehangen hat, nehmlich Jezus Christus”.¹² Van de Beek beroept zich in het eerste deel van zijn boek vooral op Athanasius, de theoloog, die een belangrijk stempel heeft gedrukt op het concilie van Nicea (325) en op de orthodoxe kerkleer. God is in Christus één geworden met het verlorene. Omdat wij onderworpen zijn aan de slavernij van het verderf en de vloek der wet, zo zegt hij met Athanasius, komt God ons tegemoet als Redder. Het is niet voldoende als God ons inspireert door een geïnspireerd mens. Dat heeft God telkens opnieuw geprobeerd door profeten te sturen, maar dat heeft niets geholpen.¹³ Athanasius zegt verder, volgens Van de Beek, dat God niet is gekomen om de wereld moreel beter te maken, maar om die te *dragen*. Hij draágt de hele mensheid met alles wat daarin omgaat. God heeft ons leven gedeeld en ons daardoor gered. Deze paradoxaliteit wordt in een Paasbrief van Athanasius soteriologisch vertaald in een ruil: God heeft in Christus onze plaats ingenomen, opdat wij in zijn heerlijkheid mogen participeren.¹⁴ Of met de woorden van Luther: “als God niet in de weegschaal is en gewicht geeft, dan zinken wij met onze schaal ten onder”.¹⁵ Wil de ruil werkelijk betekenis hebben, dan moet God werkelijk deel hebben aan ons menszijn. Deze paradox kan, net als elke paradox, niet worden uitgelegd. Het is alles of niets. “Er is veel wat ik niet begrijp, maar wat niettemin werkelijkheid voor me is”, zegt Van de Beek, maar “juist het hoogste en diepste van het leven kunnen we niet verklaren. We kunnen het niet uit iets anders redelijk afleiden. Het is er; het poneert zichzelf. Zo is het met Gods aanwezigheid in Christus”. Zonder de vleeswording van het Woord, door wie God de wereld heeft geschapen, is er dus geen verlossingswerk mogelijk.¹⁶

Ook bij dat standpunt rijzen echter enige grote problemen. In de eerste plaats is het dogma, zoals dat is geformuleerd in Nicea (325), Constantinopel (381) en Chalcedon (451), in een Hellenistische vorm gegoten, die voor

11 A. van de Beek, *Jezus Kurios*, Kampen 1998.

12 M. Luther, *TR*, WA 1:481 (nr. 952). Geciteerd door Van de Beek op p. 14.

13 Athanasius, *CA* III. 31.

14 Zie de Paasbrief 14, 342; *MPG* 26:1421 van Athanasius.

15 Luther, *Von den Konziliis und Kirchen*, WA 50:590.

16 A. van de Beek, a.w. 26-30.

ons niet erg aansprekend meer is. Men sprak over twee “naturen” die samen de ene Christus vormen. Dat is voor onze oren wel erg Grieks-ontologisch en statisch geformuleerd. Het begrip “natuur” komt immers in het Bijbels spraakgebruik niet voor en het heeft voor ons ook een heel andere betekenis gekregen dan in de Hellenistische tijd. Bovendien heeft de kerk altijd moeite gehad om recht te doen aan de menselijke kant van Jezus. Het is zelfs de vraag, of men in het traditionele dogma Jezus en God niet te veel identificeert, waardoor Jezus een soort “halfgod” dreigt te worden.¹⁷ En ten slotte kan men zich afvragen, of er in de opvattingen van Van de Beek nog wel ruimte is voor wat men in de Calvinistische traditie de “heiliging” noemt: kan er eigenlijk wel wat veranderen in de wereld of blijft alles altijd zoals het was?

3. DE “UITSTRALING” VAN JEZUS

Het is duidelijk, dat de schrijvers van het Nieuwe Testament niet primair geïnteresseerd waren in wat wij de “historische Jezus” noemen — daar krijgen we maar nauwelijks zicht op — maar meer in de *betekenis*, die Jezus voor zijn volgelingen had, de *indruk* die hij maakte en de *uitstraling* die er van hem uit ging. De evangelisten weven in hun verhalen de invloed die er van Jezus uitging door hun feitelijk relaas heen. Ze maken veelvuldig gebruik van verhalen van volgelingen die ze hebben gehoord en zelfs van anekdotisch materiaal — naast historische bronnen en woorden van Jezus — om uitdrukking te geven aan de indruk (*doxa* = uitstraling, een woord dat Johannes gebruikt), die Jezus op zijn omgeving had gemaakt en aan de kracht (*dynamis*, een woord dat de synoptici vaak gebruiken), die er van hem uitging. Naast de historische analyse van de teksten, moet er daarom m.i. ook een linguïstische of taalkundige analyse plaats vinden. Met de vraag: wat willen de bijbelschrijvers eigenlijk over Jezus zeggen? Wat is datgene wat ze van hem hebben ervaren en dat ze willen doorgeven?

De betekenis van de evangelienschrijvers ligt niet in de “historische betrouwbaarheid” van hun Jezusbeeld, maar in de overtuigingskracht van hun getuigenis. Ze waren niet uit op historische betrouwbaarheid, maar ze hebben opgeschreven welke indruk het optreden van Jezus op hen had gemaakt. En daarbij hebben ze zich waarschijnlijk niet zo druk gemaakt over de historische facticiteit van hun rapportage. Daarmee stonden ze in een lange traditie van geschiedschrijving, die niet zozeer uit was op historische feiten als wel op de betekenis van de dingen die gebeurd waren. Ze vertelden in-

17 Dat is een bekend verwijt van Kuitert.

terpreterend en ze interpreteerden vertellend.¹⁸ Ze konden daarom historische feiten ook heel gemakkelijk aanvullen met anekdotes en sterke verhalen, als die de betekenis van het gebeurde konden uitbeelden en hun interpretatie van en ervaringen met Jezus konden versterken. Iemand als Bultmann ging zelfs zo ver, dat hij daarom de zoektocht naar de “historische Jezus” voor het christelijke geloof irrelevant verklaarde! Er valt wel iets over Jezus vast te stellen, over zijn verkondiging van het nabije koninkrijk van God en de daarmee verbonden keuze waar mensen voor geplaatst worden, maar voor het geloof is dat niet wezenlijk. Wezenlijk voor het geloof is het kerygma, de verkondiging van Jezus’ dood en opstanding als heilsgebeuren. Tegenwoordig proberen moderne nieuwtestamentici als Gerd Theissen,¹⁹ E.P. Sanders²⁰ en Marinus de Jonge²¹ echter door het “getuigenis heen” te kijken of ze wat meer informatie kunnen krijgen over de “historische Jezus”, over zijn prediking en zijn zicht op zich zelf. Maar ze beseffen heel goed, dat je daarop geen volledige en afgeronde “theologie van het Nieuwe Testament” kunt bouwen!

4. DE WERKWIJZE VAN DE NIEUWTESTAMENTISCHE SCHRIJVERS

Naast het historische onderzoek van teksten bestaat er daarom ook een (even wetenschappelijke!) literaire analyse,²² die probeert na te gaan wat de schrijvers bedoelden te zeggen met hun verhalen. Die verhalen tekenen volgens de literaire benadering eigenlijk niet zozeer de “historische Jezus”, maar ze geven een treffende indruk van de betekenis die Jezus voor hen was gaan krijgen. En daarvoor gebruiken ze allerlei materiaal: overgeleverde woorden van Jezus (de zogenaamde *logia* of bron Q), getuigenissen en verhalen van volgelingen, legenden die over Jezus in omloop waren (bijvoorbeeld in de geboorteverhalen), gelijkenissen die men zich herinnerde, (flarden) van redevoeringen, die werden naverteld en vooral ook (theologische) interpretaties van zijn woorden en daden. Alles wat ze bij elkaar konden

18 Deze wijze van beschrijven van de geschiedenis is overigens uit de hele klassieke oudheid bekend.

19 Gerd Theissen, *Soziologie der Jesusbewegung*, München 1977 en Gerd Theissen & Annette Merz, *Der historische Jesus*, Göttingen 1996.

20 E.P. Sanders, a.w..

21 Marinus de Jonge, *Jezus als Messia*, Boxtel 1990 en *God's Final Envoy*, Michigan 1998.

22 Zie bijvoorbeeld J. Christiaan Beker, *Paul the Apostle*, Fortress 1980 en Marinus de Jonge, *Christology in Context*, Westminster Press 1988.

krijgen aan verhalen over Jezus werd dienstbaar gemaakt aan hun pogingen om uitdrukking te geven aan datgene wat Jezus voor hen van het allergrootste belang voor hun leven maakt. En dat hebben ze verteld met alle stijlmiddelen waarover ze beschikten: historische bronnen, verzamelingen overgeleverde woorden van Jezus, sterke verhalen, parabels en anekdotes. Daar zal men dan nog aan toe moeten voegen, dat er bij de getuigen van het Nieuwe Testament ook interpretatieverschillen te vinden zijn — of misschien moet ik spreken van opvallende nuances in het getuigenis aangaande de betekenis van Jezus. De bijbelse schrijvers vertellen op verschillende manieren, hoe ze Jezus hebben ervaren en hoe overweldigend de indruk was die ze van hem hadden. Uit hun geschriften treedt niet alleen de mens Jezus en de profeet Jezus naar voren, zoals hij hierboven werd getekend, maar ook de “lijdende rechtvaardige dienaar van God”, zoals daarover wordt gesproken in de traditie van profeten als Deuterocesaja en Jeremia. En de nieuwtestamentische getuigen spreken vooral van de verhoogde Heer of de Christus, die men na Jezus’ dood heeft leren kennen.²³

5. LINGUIÏSTISCHE ANALYSE

Bij een linguïstische analyse van het Nieuwe Testament kom ik tot de volgende conclusies: Jezus heeft tijdens zijn leven op zijn volgelingen de indruk gemaakt een unieke Geleider te zijn van het Heilige, het goddelijke. Er bleek een groot geheim in zijn persoon te schuilen. Volgens de evangeliën leek hij daarin op de profeten. Alle uitleggers die er de nadruk op leggen, dat Jezus een unieke profeet was, de lijdende Rechtvaardige uit de Joodse traditie, hebben op dat punt gelijk... Hij radicaliseerde de wet van Mozes tot op de *agapè* met een *compassie*, die zich uitte in het genezen van zieken en het weer op hun voeten zetten van mensen die vastgelopen waren. Bij zijn doop en bij de aanvaarding van zijn opdracht in de woestijn (Mat. 3:13-4:17) manifesteerde hij zich als een unieke vertegenwoordiger van God op aarde met een specifieke goddelijke missie. Dat wordt uitgedrukt door het verhaal dat de Geest van God op hem neerdaalde. En dat hij daarom Zoon van God genoemd kan worden. En sommige evangelienschrijvers (Matteüs en Lucas) projecteren dat zelfs terug op de verhalen rondom zijn geboorte. In elk geval moet men zeggen, dat de Geest van God op een unieke, ongekend en onvergelyklijke wijze woonde in de historische gestalte van Jezus.

In de (synoptische) evangeliëverhalen heeft men de ontdekking, dat Jezus meer was dan een rabbi of profeet (een ontdekking die vooral na Jezus’ dood tot de volgelingen is doorgedrongen!), middenin het optreden van

23 Zie ook mijn: *Als getuigen gaan praten*, Kampen 2002.

Jezus gelokaliseerd. Dat wordt verteld in een verhaal, dat bij Marcus precies op de helft van zijn boek is gepositioneerd: Marcus 8:27-9:13 (Vgl. Mat. 16:13-17:13 en Luc. 9:18-36). Hij laat zien, dat de leerlingen door-krijgen, dat Jezus de Messias is en dat Gods heerlijkheid zijn persoon doorstraalt. Johannes gaat een stap verder, want hij zet zijn evangelie al direct in met de woorden, dat het Woord vlees geworden is en onder ons heeft gewoond (Joh. 1:14). De literaire vorm van de evangeliën is dus, dat ze hun geloofservaringen inlezen in het leven van Jezus.

6. DE ERVARING VAN DE OPSTANDING

Maar er is nog iets gebeurd, waar nieuwtestamentici uit de historische school m.i. veel te weinig aandacht aan hebben besteed en dat is, dat zijn leerlingen na Jezus' dood zijn presentie nog steeds en/of weer opnieuw hebben ervaren. God heeft — naar hun getuigenis — na Jezus' dood doorgewerkt in onze wereld door de gestalte en de verschijningsvorm van de opgestane Heer. Na zijn dood heeft God de persoon, de geschiedenis, de woorden en werken van Jezus opgenomen in zijn eigen handelen met de wereld.²⁴ Het wonderlijke van het Nieuwe Testament is immers, dat het met Jezus niet gedaan was bij zijn dood. Men vertelt, dat Jezus na zijn dood en begrafenis weer is verschenen aan zijn leerlingen en dat er een nieuw soort “ontmoetingen” met Jezus plaats heeft plaats gevonden. Ze noemden dat “verschijningen”. De leerlingen wisten zeker, dat hij — op een nieuwe manier — weer bij hen was en dat Hij Gods tegenwoordigheid — ook op een nieuwe en evident werkzame wijze — bij hen binnenbracht. Dat zou je de “oerervaring” van de eerste christenen kunnen noemen. Paulus heeft er op indrukwekkende wijze van getuigd, hoe hij de opgestane Heer had ontmoet op de weg naar Damascus en hoe dat zijn leven radicaal heeft veranderd. En Lucas en Johannes vermelden in hun evangeliën een hele reeks ontmoetings- of verschijningsverhalen. Op een nieuwe manier was Jezus bij hen als de opgestane Heer, maar met dezelfde inhoud. In een directe continuïteit met de figuur van de “historische” Jezus, maar toch anders: breder en dieper in uitstraling en uitwerking. En over die ervaring spraken de evangeliëschrijvers als over de “opwekking van Jezus door God zelf” of over “opstanding”.

Deze ervaringen zijn fundamenteel geweest voor de nieuwe stroming, die we later christendom zijn gaan noemen. De leerlingen gingen begrijpen, dat God eerst enkele jaren via de figuur van Jezus van Nazaret bij hen aanwezig was geweest en onder hen had gewoond. En dat Hij nu — na de smadelijke veroordeling en kruisiging van Jezus — op een nieuwe manier wéér

24 Zie G. Koch, *Die Auferstehung Jesu Christi*, Tübingen 1959.

(of: nog!) bij hen was in de gestalte van de opgestane Heer. En ze hebben laten zien: bij de historische Jezus is iets begonnen, dat pas in volle kracht is gaan doorwerken na zijn dood! “God heeft hem uitermate verhoogd en hem de naam boven alle naam (de “allerhoogste titel”, vertaalt *Groot Nieuws*) geschonken (...), opdat alle tong zou belijden: ‘Jezus Christus is Heer’”, verkondigt een oude hymne, die is opgenomen in Filippienzen 2. God gaat door — ook na de dood van Jezus. En hij maakt opnieuw gebruik van deze profetische figuur, die nu met zijn hele geschiedenis — met zijn radicale boodschap van bevrijding en verzoening en met zijn compassie voor mensen; met zijn genezingen en zijn eigen dood — is opgenomen in Gods werkelijkheid. Of liever gezegd: de leerlingen gingen nu pas begrijpen, dat in (de historische) Jezus, maar dus ook in de profetische Jezus en in de lijdende rechtvaardige, God zelf onder hen werkzaam was geweest. Dat is het grote geheim van het christendom: Christenen geloven, dat God door Mozes en de profeten tot Israël heeft gesproken en ze voegen er aan toe, dat diezelfde God — op een beslissend moment in de geschiedenis — ook door Jezus, de grote profeet en leraar, werkzaam is geweest. Maar het meest opzienbarend is het geloof van de navolgers van Jezus, dat God na Jezus’ dood zijn werkelijke invloed op de wereld nog veel verder heeft uitgebreid door Jezus, die men van toen af aan de “Heer” of “Christus” is gaan noemen. Hij heeft namelijk Jezus opgewekt uit de doden en hem — samen met zijn hele geschiedenis — opgenomen in zijn eigen heerlijkheid! En sindsdien werkt God via de gestalte en de Geest van de opgewekte Heer door in onze wereld. Dat wil zeggen: Jezus is na zijn dood uiteraard niet meer als historische gestalte (“lichamelijk” kun je ook zeggen) onder ons, maar hij is opgenomen in de hemel en daarmee aanwezig in de wereld van God. En hij heeft zijn woorden en daden meegenomen in de wereld van God. En vanuit die wereld van God is zijn draagwijdte wereldwijd geworden en omspant ook de eeuwen. Dat heeft men op verschillende manieren onder woorden gebracht. Je kunt zeggen, dat Jezus na zijn dood in de hemel is opgenomen, of dat hij “ten hemel is gevaren” en dat hij zal “terugkomen”. Hoe dat ook zij — na de dood van Jezus is er een nieuw tijdperk aangebroken, waarin God invloed op de wereld uitoefent via de opgestane Christus — en dus via de Geest van Christus, die met Pinksteren is uitgestort. Jezus is — om zo te zeggen — het “nieuwe gezicht” van God geworden.²⁵

*In de viool staat deze spreuk:
Toen ik nog in de bossen leefde,
heb ik gezwegen;*

25 Zie voor deze interpretatie G.D.J. Dingemans *De stem van de Roepende — Pneumatheologie*, Kampen 2001³, 520vv.

*nu ik gestorven ben,
zing ik.*

*Want hoe gaat 't:
in het bos staat een boom
naast een boom naast een boom
en nooit een groet, een teken.
'Totdat zo'n boom gepakt wordt,
de takken gaan er af,
de schors wordt afgestroopt,
de stam wordt stuk gezaagd
tot planken.*

*Mijn God, welke martelingen
ondergaat zo 'n boom nog meer.
Eindelijk komt het hout terecht
bij de vioolbouwer.
En daar is het wonder gebeurd:
het hout is
die licht gebogen viool geworden;
ze ligt
in de hand van de Speler:
"nu ik gestorven ben,
zing ik".*

7. PNEUMACHRISTOLOGIE

Om dat onder woorden te brengen zijn er in de vroege kerk al eeuwen vóór de formulering van de tweenaturen-leer een zogeheten "logoschristologie"²⁶ en een "pneumachristologie"²⁷ in omloop geweest. De aandacht voor deze andere kaders in de vroege kerk om de betekenis van Jezus te formuleren is begonnen bij de negentiende-eeuwse kerkhistorici Loofs²⁸ en Harnack.²⁹ Deze auteurs hebben laten zien, dat er naast de uit de Griekse filosofie afkomstige tweenaturenleer al heel vroeg in de kerk ook een andere symbooltaal is gebruikt. Ignatius sprak van Gods Geest die in de mens Jezus is neer-

26 Bijvoorbeeld bij Justinus Martyr en Origenes, maar ook bij talloze andere patres.

27 De eerste sporen van een pneumachristologie zijn te vinden bij Ignatius, II Clemens 9,5 en de Pastor van Hermas (Gelijkenissen V, 6,5).

28 F. Loofs, *Nestorius*, 1914; *Wer war Jesus Christus?*, 1916 en *Paulus von Samosata*, 1924

29 A. von Harnack, *Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, Leipzig 1924.

gedaald bij zijn doop in de Jordaan. Daarbij is er geen sprake van een biologische of “ontologische” *incarnatie* (het Woord is vlees geworden, Joh. 1:14), maar van een spirituele inwoning of *inhabitatie* (de Geest heeft in Jezus woning gemaakt, zoals het vervolg van datzelfde vers in het eerste hoofdstuk van het evangelie van Johannes het onder woorden brengt). Ik zou er dan ook de nadruk op willen leggen, dat God zich — naar Joodse en Christelijke overtuiging — niet of nauwelijks heeft gemanifesteerd in dieren of natuurverschijnselen,³⁰ maar dat hij zich als regel heeft gepersonifieerd in mensen. In het Oude Testament zijn dat figuren als de aartsvaders, Mozes, Elia en Jesaja, kortom de profeten, heiligen en leidslieden van Israël. En zo heeft hij ook woning gemaakt in de mens Jezus. Met één groot verschil: De Geest heeft — volgens het Nieuwtestamentisch getuigenis — op een totale, volstrekte³¹ en daarom unieke manier gebruik gemaakt van de persoon van Jezus — zowel in zijn historische gestalte als daarna in de verschijningen van de opgestane Heer. Daarom noemen we hem de Christus, de onvergelykelijke manifestatie van God in onze wereld. En na Pinksteren werkt de Geest door in Jezus’ volgelingen. De Handelingen der Apostelen vertellen, hoe de navolgers van Christus, geïnspireerd door zijn Geest, zijn zaak verder dragen in onze wereld. En de hele geschiedenis van het christendom laat zien, hoe de Geest via mensen heeft verder gewerkt in de wereldgeschiedenis. Maar Jezus was bij uitstek *pneumatofoor*. Hij was de unieke drager en bemiddelaar van Gods Geest. In deze visie blijft Jezus volledig mens, hoewel hij kwalitatief van alle andere mensen verschilt, omdat hij — als mens, maar anders dan de andere mensen! — geheel en al in de invloedssfeer van God leefde en doordrongen was van Gods Geest. In tegenstelling tot de oudtestamentische profeten, die slechts nu en dan en partieel onder invloed van de Geest hebben gestaan en eveneens anders dan zijn volgelingen, die in min of meerdere mate werktuigen van de Geest zijn, woonde de Geest immers op een totale en integrale manier in Jezus.

Deze formuleringen zijn niet alleen moderner van toon — ze zijn ook dynamischer. Het gaat er om, dat God zelf door Jezus *werkzaam* in onze geschiedenis aanwezig is. Gods vernieuwende en bevrijdende schepingskracht werkt — in het optreden van Jezus — door in onze geschiedenis. De

30 In de natuur werkt God op indirecte wijze via zijn *Chokma* (Wijsheid).

31 Ik ontleen die term aan Paulus van Samosata (± 260), voor wie het unieke van Christus in de volmaaktheid van de verbinding van de Geest met de mens Jezus ligt. Bovendien werkt de Geest door Christus op een unieke wijze in op de mensheid. Christus is niet alleen een voorbeeld voor de mensheid en de laatste grote profeet, maar hij verpersoonlijkt de werkzame en helende kracht van God zelf.

synoptische evangeliën leggen de nadruk op de *mens* Jezus in wie Gods geheim blijkt te wonen, voor wie het heeft ontdekt. Johannes vestigt de aandacht vooral op het geheim van Jezus: in de mens Jezus werkt Gods *Logos*, Gods scheppingskracht. Deze *Logos* laat niet alleen Gods licht zien, dat schijnt in de wereld, maar het verandert en vernieuwt ook mensen. Het is een bron van levend water; brood voor het leven; een wijnstok waaraan vruchten groeien, zegt Johannes in zijn metaforische beeldtaal. De *Logos* van God, zoals die in Jezus in onze geschiedenis is gekomen, is een bevrijdende, een therapeutische kracht, die mensen niet alleen een nieuw zicht op het leven geeft, maar hen ook geneest van hun kwalen en ze moed geeft om verder te gaan. Dat is op een geheel eigen wijze uitgewerkt door de Nijmeegse Katholieke theoloog P. Schoonenberg.³² In mijn *De stem van de Roepende* heb ik mij aangesloten bij degenen, die in dit verband van een *pneumachristologie* zijn gaan spreken en ik heb dat in het — grotere — kader van een *pneumatheologie* gezet.³³

8. JEZUS DE UNIEKE DRAGER VAN GODS GEEST

Tijdens zijn leven was Jezus de “profetische Geleider” van Gods aanwezigheid en na zijn dood is hij als de opgestane Heer het “nieuwe gezicht” en de “unieke Geleider van Gods invloed op de wereld” geworden. Je zou kunnen zeggen: in het jodendom heeft God het gezicht van Mozes en de Tora getoond, maar God heeft zich ook in de profeten Elia, Jesaja Amos en Ezechiël gemanifesteerd. Vervolgens heeft hij zich in de profetische gestalte van Jezus gepersonifieerd voor zijn eerste volgelingen, maar daarna heeft God in de opgestane Heer de wereld opnieuw zijn gezicht getoond door de trekken van de geschiedenis van Jezus in zich op te nemen en via Paulus en de andere apostelen op een nieuwe wijze in de wereld te verschijnen. Christus is voor ons het “nieuwe gezicht” van God geworden. Hij is voor ons de unieke Drager van Gods Geest.

Men moet dus zeggen, dat Jezus enerzijds volledig mens (*vere homo*) is geweest en dat in hem tegelijk God zelf (*vere deus*) op een bijzondere wijze met zijn Geest aanwezig en werkzaam was. Met de hele christelijke kerk — vanaf Paulus, de synoptici en Johannes — zeg ik: Jezus was de Christus, de Heer (*Kyrios*), de (speciale) zoon van God. Hij *was* niet God, maar in hem

32 P. Schoonenberg, *Hij is een God van mensen*, 1969 en vooral *De Geest, het Woord en de Zoon*, Kampen 1991. Zie ook het proefschrift van G.C. van de Kamp, *Pneuma-Christologie: een oud antwoord op een actuele vraag?*, Amsterdam 1983.

33 Zie mijn *De stem van de Roepende* — *Pneumatheologie*, Kampen 2001³.

ontmoeten we God zelf. Hoewel ik er van uitga dat Jezus op dezelfde manier mens was als wij, heb ik het kwalitatieve verschil met de andere mensen aangegeven: God heeft uit het hele mensengeslacht de mens Jezus uitgekozen om in hem op een unieke en complete manier door zijn Geest aanwezig te zijn (*inhabitatio* heb ik dat genoemd, in tegenstelling tot *incarnatie*). En door hem werkt Gods Geest op een bijzondere, indringende en helende wijze tot op de huidige dag en tot de voleinding der tijden in onze wereld. Op deze wijze is hij de unieke “Drager van de Geest” geworden, de ongeëvenaarde “Geleider van het heil”, “Bemiddelaar of Intermediair tussen God en mens”.

9. VERZOENING EN VERNIEUWING

Wat is nu de uitwerking van dit bijzondere handelen van God? In de christelijke theologie heeft de verzoening door het lijden en sterven van Jezus altijd centraal gestaan. In de gangbare Westerse theologie ging het er daarbij om, dat er genoegdoening (*satisfactie*) moest komen voor de onmetelijke menselijke schuld en dat God daarvoor het offer van zijn Zoon geeft gebracht.³⁴ C. J. den Heyer concludeert echter in zijn onderzoek naar verzoening in het Nieuwe Testament, dat het niet betekent, dat Paulus de blik van zijn lezer(es) heeft willen richten op de offercultus in de tempel van Jeruzalem in het algemeen of op het ritueel van Grote Verzoendag in het bijzonder.³⁵ Als Paulus spreekt over het “bloed van Christus” (Rom. 3:25, I Kor. 10:16 en 11:25-27), denkt hij waarschijnlijk niet aan het bloed van offerdieren. “Bloed” staat in het Semitische spraakgebruik voor: “leven”: Jezus gaf zijn leven. En Gerd Theissen en Anette Merz schrijven:

Gewöhnlich dienten “Sühneopfer” dazu, eine erzürnte Gottheit zu beschwichtigen oder eine verletzte Ordnung wiederherzustellen. Der offerende Mensch bittet durch Opfer die Gottheit um Versöhnung.

Bei diesem neuen Opfer wirkt nicht der Mensch auf Gott ein, damit er von seinem Zorn lasse; vielmehr handelt Gott, damit der Mensch von seiner Feindseligkeit gegen Gott und seinen Nächsten abläßt. Nicht Gott, sondern der Mensch soll durch dies Opfer verwandelt werden; nicht Gott, sondern der Mensch soll seinen Zorn, seine asozialen und aggressiven Impulse überwinden.³⁶

34 Zie bijvoorbeeld de Heidelbergse Catechismus Zondag 5 en 6.

35 C.J. den Heyer, *Verzoening; bijbelse notities bij een omstreden thema*, Kampen 1997, 64. Een uitzondering moet misschien worden gemaakt voor Romeinen 3:25. Vgl. H. Baarlink, *Het evangelie der verzoening*, Kampen 1998.

36 Gerd Theissen & Anette Merz, *Der historische Jesus*, 410.

Wat in elk geval bij Paulus duidelijk naar voren komt is, dat het optreden, de woorden en daden van Jezus Christus bevrijding, vernieuwing en verzoening bewerkstelligen. Jezus veroorzaakt de verzoening niet door het offer van zijn leven en Hij is zeker niet door God geschonken als een speciaal offerlam of een (slacht)offer, dat de schuld van de mensheid zou kunnen betalen en God genadig zou moeten stemmen, maar Hij *is* zelf de vleesgeworden verzoening. Een verzoening die van God zelf is uitgegaan. Het hele leven van Jezus was een en al verzoening. Hij heeft zich met inzet van geheel zijn persoon opgeofferd voor het herstel van mensen. Hij is zelf de uitgestoken hand van God, die in opperste solidariteit zijn leven gaf voor een vernieuwde relatie met God. Jezus' dood heeft de verzoening niet door een daad van gehoorzaamheid teweeggebracht, maar zijn dood en het offer van zijn leven zijn de uiterste consequenties van Gods verzoenend handelen. Tijdens zijn leven legde hij contacten met mensen om ze te genezen en te herstellen, zodat ze weer rechtop door het leven kunnen gaan. Zonde en schuld smolten weg door de helende liefde, waarmee hij mensen bejegende. En eigenlijk is zowel voor Paulus als voor de schrijvers van de evangeliën de opstanding het belangrijkste teken van deze overwinnende kracht van Jezus. Ondanks de dood die mensen hem hebben aangedaan, keert hij terug vanuit Gods wereld om mensen te inspireren, te verzoenen, te vernieuwen en te veranderen.

Sindsdien gaat er een spoor van hoop door de wereld. Hoezeer de machten der duisternis ook de overhand dreigen te krijgen in onze wereld, steeds weer zijn er de grotere of kleinere lichtpuntjes van Gods presentie, waarin het goede leven zoals het bij de schepping was bedoeld kan opbloeien. En voortdurend zijn er mensen die — geïnspireerd door de Geest van Christus — blijven geloven in het opstandingsleven, dat zich in hen heeft geopenbaard. Deze sporen van opstandingsleven (“eeuwigheidsleven” — *zoè aionios*, zegt Johannes) zijn de oasen in de woestijn van het leven, waar wij uiteindelijk onze levensmoed aan ontleen.

Trefwoorden

Historiese Jesus
Teenwoordigheid van God
Linguïstiese analise
Pneuma-Christologie

Keywords

Historical Jesus
Presence of God
Linguistic analysis
Pneuma-christology